

УДК 631.16:658.14.02

Формування структури джерел фінансування підприємств АПК

Берест М.М.

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

Дудка М.О.

аспірант кафедри фінансів
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

Стаття присвячена дослідженню актуальних проблем формування структури джерел фінансування підприємств агропромислового комплексу України. Проаналізовано та узагальнено склад і особливості формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств в економіці України. Виділено та охарактеризовано основні підходи до формування структури власних та позикових коштів підприємствами АПК за допомогою методу кластерного аналізу.

Ключові слова: структура джерел фінансування, власний капітал, довгострокові та поточні зобов'язання, агропромисловий комплекс, кластерний аналіз.

Берест М.М., Дудка М.О. ФОРМИРОВАНИЕ СТРУКТУРЫ ИСТОЧНИКОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ АПК

Статья посвящена исследованию актуальных проблем формирования структуры источников финансирования предприятий агропромышленного комплекса Украины. Проанализированы и обобщены состав и особенности формирования финансовых ресурсов сельскохозяйственных предприятий в экономике Украины. Выделены и охарактеризованы основные подходы к формированию структуры собственных и заемных средств предприятиями АПК с помощью метода кластерного анализа.

Ключевые слова: структура источников финансирования, собственный капитал, долгосрочные и текущие обязательства, агропромышленный комплекс, кластерный анализ.

Berest M.M., Dudka M.O. FORMATION OF THE STRUCTURE OF FINANCIAL RESOURCES OF AIC COMPANIES

The article is devoted to the investigation of actual problems of formation of the structure of sources of financing for business entities of the Ukrainian agroindustrial complex. The composition and features of the financial resources' sources of agricultural companies have been analyzed and summarized. The main approaches to the formation of the structure of own and borrowed funds by agriculture companies were identified and characterized using the method of cluster analysis.

Keywords: structure of financing sources, own capital, long-term and current liabilities, agro-industrial complex, cluster analysis.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах, що характеризуються наявністю в економіці значної кількості кризових явищ різної глибини і складності, саме агропромисловий комплекс дає можливість вирішувати питання продовольчої безпеки, створювати надійне та стабільне джерело бюджетних надходжень та розвивати наявний виробничо-економічний потенціал. Так, статистичні дані свідчать про те, що найбільшу частку у структурі українського експорту товарів у 2016 р. становила саме продукція АПК та харчової промисловості (42%), при цьому порівняно з 2015 р. обсяг її екс-

порту зріс на 721,2 млн. доларів або на 5% [1]. Це підкреслює стратегічну важливість ефективного та стійкого розвитку підприємств АПК, який є неможливим без забезпечення достатнього обсягу та формування оптимальної структури джерел їх фінансування. Як відомо, основними джерелами фінансових ресурсів суб'єктів господарювання є власні, залучені та позикові кошти, однак їх використання підприємствами АПК має свої особливості, зумовлені як специфікою галузі, так і сутнісними характеристиками цих джерел.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем ефективного

забезпечення діяльності суб'єктів агропромислового сектору економіки фінансовими ресурсами широко відображені у працях українських вчених. Зокрема, П.А. Стецюком [2] розглядалися стратегічні і тактичні підходи до управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств, Д.І. Дема, Л.М. Дорохова, Л.В. Недільська, О.Я. Стойко та інші [3] досліджували сучасну фінансову політику в аграрному секторі економіки, О.Г. Малієм [4] проведено глибокий аналіз інструментів фінансово-кредитного забезпечення агроформувань.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що частка збиткових підприємств у сільському, лісовому та рибному господарстві є досить низькою порівняно з цим показником в економіці загалом (12,4% проти 33,3% у 2016 р.), фінансовий результат діяльності галузі є від'ємним (–349,3 тис. грн.) [1]. Збитковість та нестабільний фінансовий стан більшості сільськогосподарських підприємств вимагає постійного пошуку ефективних джерел фінансового забезпечення, оптимізації їхнього складу та структури. У зв'язку з цим дослідження проблем оцінювання особливостей та формування оптимальної структури фінансового забезпечення виробничої та інвестиційної діяльності підприємств галузі залишаються актуальними.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз та оцінка форм і структури джерел фінансування підприємств АПК в сучасних економічних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз та узагальнення літературних джерел щодо формування фінансового забезпечення підприємств агропромислового сектору економіки [3–7] дав можливість установити, що структура джерел фінансування їхньої діяльності включає як власні кошти, так і довгострокові та поточні зобов'язання та забезпечення. Загальна структура джерел фінансування суб'єктів господарювання сільського, лісового та рибного господарства подана в табл. 1.

Наведені дані свідчать про те, що загальний обсяг фінансових ресурсів галузі постійно зростає, що свідчить про розширення обсягів її функціонування. Водночас структура джерел фінансування зазнає постійних змін. Так, основним видом фінансового забезпечення в 2012–2013 рр. є власний капітал, однак його частка стабільно та значно зменшується – на понад 13% до кінця періоду, тому в 2014 р. частка власних джерел та поточних зобов'язань стає майже однаковою, а в 2015 р. головним джерелом фінансування стають поточні зобов'язання та забезпечення. Частка довгострокових зобов'язань є нестабільною, зростаючи до 16,12% у 2014 р. та різко зменшуючись до 9,93% у 2015 р. Виділені тенденції свідчать про зміну загальної структури джерел фінансового забезпечення підприємств галузі в бік зростання рівня їх фінансової залежності від зовнішніх джерел фінансування. Більш детальний аналіз структури поточних зобов'язань [8] свідчить про те, що обсяг поточних зобов'язань зростає за рахунок значного збільшення поточної кре-

Таблиця 1

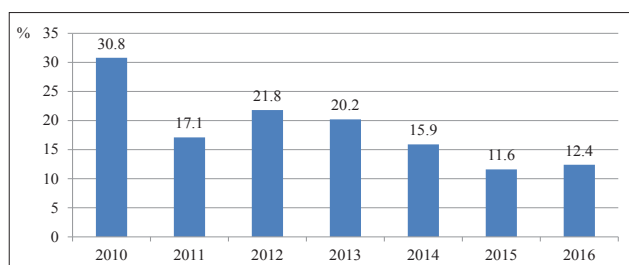
Структура джерел фінансування підприємств сільського, лісового та рибного господарства

Джерела фінансування	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Власний капітал, млн. грн.	148 147,8	156 820	163 932	275 304
частка,%	53,55	50,09	41,97	40,14
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	35 268	43 031,6	62 975,4	68 127,2
частка,%	12,75	13,74	16,12	9,93
Поточні зобов'язання і забезпечення	93 160,2	113 181	163 617	342 359
частка,%	33,67	36,15	41,89	49,92
Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами і групами вибуття, та чиста вартість активів НПФ	75,8	64,2	83,3	54,9
частка,%	0,03	0,02	0,02	0,01
Всього	276 651,8	313 097	390 607	685 845
частка,%	100	100	100	100

Джерело: розраховано за [8]

диторської заборгованості, при цьому обсяг банківських кредитів залишається відносно стабільним, така тенденція не є позитивною та підтверджує попередні висновки щодо зниження рівня фінансової стійкості підприємств галузі. Крім того, виділені тенденції можуть свідчити про дефіцит фінансових ресурсів та обмеженість доступу до кредитних джерел фінансування внаслідок низької платоспроможності підприємств галузі або небажання банків розширювати кредитування у цьому напрямі. У такому разі для підвищення платоспроможності та фінансової стійкості підприємств сільського господарства оптимальним варіантом є нарощення власного капіталу.

Основними складниками власного капіталу є внески засновників (власників, акціонерів) та прибуток, що формується у процесі ефективного функціонування підприємства.

Рис. 1. Частка збиткових підприємств сільського, лісового та рибного господарства, %

Джерело: розраховано за [9]

Однак формування достатнього обсягу власних ресурсів суб'єктів господарювання АПК ускладнюється тим, що частка збиткових підприємств у галузі є досить високою (рис. 1).

Бачимо, що, незважаючи на скорочення частки збиткових суб'єктів господарювання з 2013 по 2015 р., вона, по-перше, залишається досить високою (понад 10%), по-друге, в 2016 р. знову зростає, що свідчить про нестабільність позитивних тенденцій та про негативний вплив збитків на формування структури джерел фінансування підприємств. Таким чином, можемо дійти висновку, що нестача власних фінансових ресурсів через збитковість діяльності та специфіка сільськогосподарського виробництва – нерівномірність руху грошових коштів протягом року – обґрунтовує об'єктивну необхідність залучення зовнішніх джерел для підтримання ефективної діяльності підприємств, незважаючи на те, що при цьому знижується їхня фінансова стійкість.

У зв'язку з цим підприємства АПК можуть використовувати такі форми фінансування, як (рис. 2):

1) самофінансування – на основі власних ресурсів, якщо їхня питома вага становить не менше 75–80%;

2) боргове фінансування – за рахунок залучених та позикових ресурсів, якщо їхня питома вага не перевищує 55–60% загальної ресурсної бази;

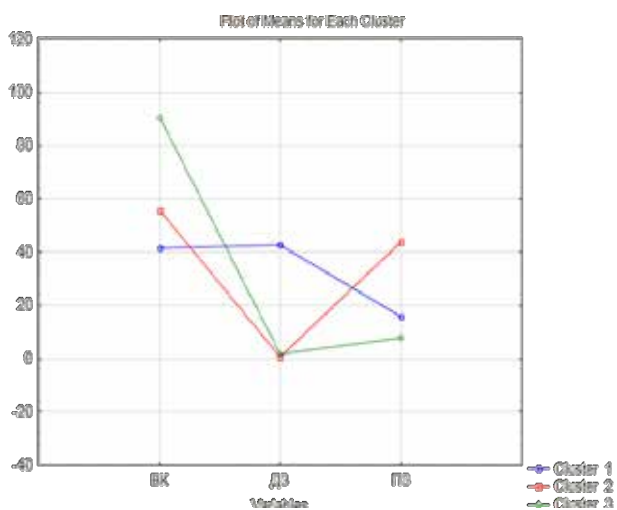

Рис. 2. Форми фінансування суб'єктів АПК

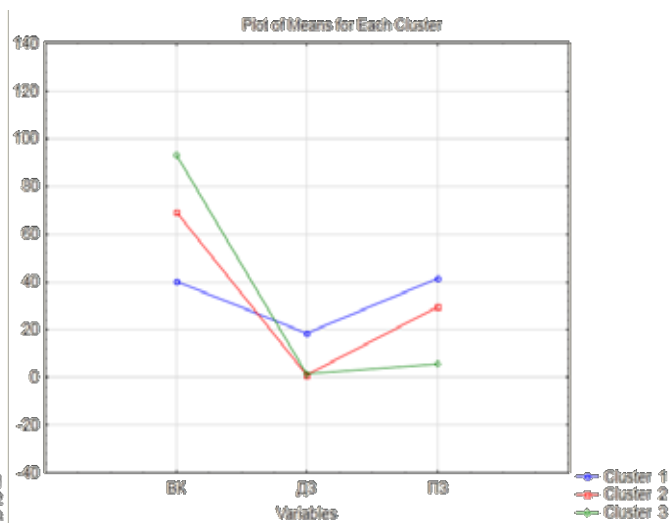
Джерело: узагальнено за [5; 9].

3) змішане фінансування – частки власних та залучених фінансових ресурсів майже рівні.

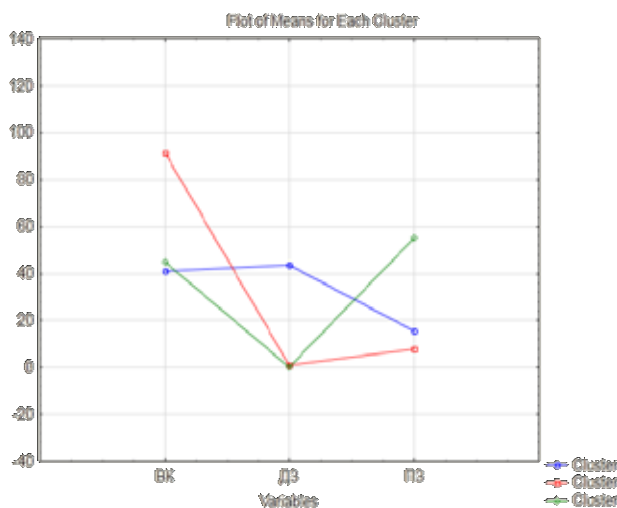
З метою дослідження форм фінансування, що використовуються підприємствами АПК, пропонується застосування методу клас-

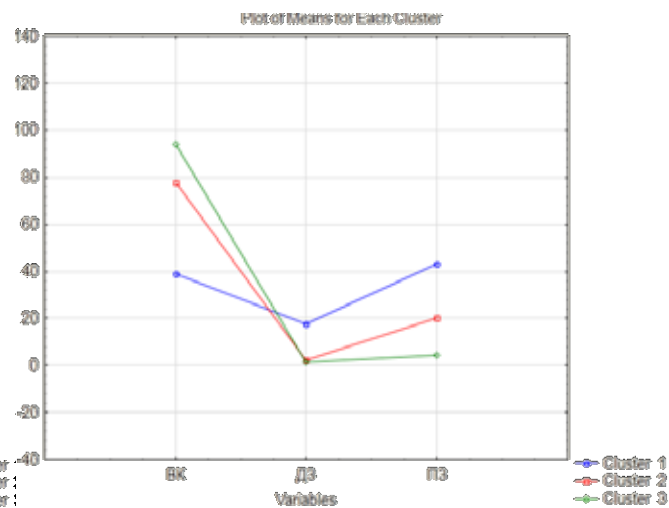
а) 2011 р.

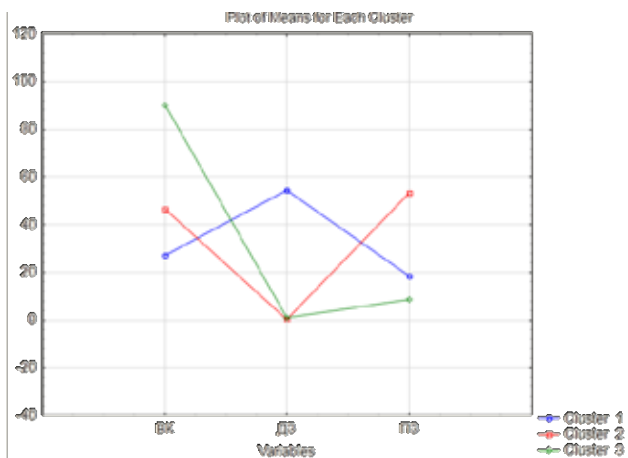
б) 2012 р.

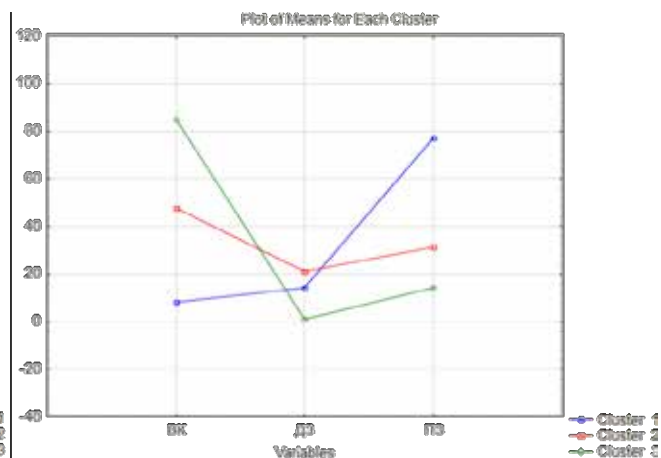
в) 2013 р.

б) 2014 р.

в) 2015 р.

б) 2016 р.

Рис. 3. Графік середніх значень показників сформованих кластерів

терного аналізу, що дасть змогу виділити та сформувати групи підприємств, які віддають перевагу певним джерелам фінансових ресурсів. Дослідження проводиться за даними фінансової звітності 24 підприємств АПК [10]. Вихідними даними для проведення кластерного аналізу є такі показники, як:

- Чвк – частка власного капіталу в структурі фінансових ресурсів підприємства;
- Чдзз – частка довгострокових зобов'язань та забезпечень;
- Чпзз – частка поточних зобов'язань та забезпечень.

Кластеризацію пропонується провести методом k-середніх, що є найпоширенішим серед неієрархічних методів (також називається швидким кластерним аналізом) [11]. Алгоритм методу k-середніх будує k кластерів, які містять дані щодо досліджуваних об'єктів, розташованих на певних відстанях один від одного. Основний тип завдань, які вирішує алгоритм k-середніх, – наявність припущень (гіпотез) щодо кількості кластерів, при цьому вони повинні бути різними настільки, наскільки це можливо. Оскільки вище було виділено наявність трьох форм фінансування суб'єктів АПК, то для методу k-середніх також доцільно встановити таку кількість кластерів. Результат реалізації методу k-середніх у вигляді графіків середніх значень для кожного з кластерів у розрізі 2011–2016 рр. подано на рис. 3.

Аналіз цих даних показав, що за результатами проведення кластерного аналізу можна дійти таких висновків:

1) структура джерел фінансування сільськогосподарських підприємств є нестабіль-

ною та змінюється за роками, що впливає на склад та економічну інтерпретацію сформованих кластерів;

2) протягом досліджуваного періоду перший кластер сформували підприємства, які використовують переважно боргове фінансування (частка позикових коштів – близько 60%, частка власного капіталу не перевищує 40%). Однак варто зазначити, що у 2011, 2013 та 2015 рр. у структурі зобов'язань основну частку займають довгострокові кошти, тоді як у 2012 та 2014 рр. – поточні зобов'язання та забезпечення. Ця тенденція значно посилилась у 2016 р. – частки власних коштів та довгострокових запозичень у структурі фінансового забезпечення підприємств цього кластеру знизились у середньому до менш ніж 10%, тоді як частка поточних зобов'язань значно зросла – майже до 80%;

3) до другого кластеру ввійшли підприємства, які використовують переважно змішане фінансування, тобто частки власних і позикових коштів коливаються в діапазоні від 40% до 60%, причому переважаюча частка капіталу за роками змінюється (у 2011, 2012 та особливо в 2014 р. основним джерелом є власний капітал, а в 2013, 2015 та 2016 рр. – позикові кошти). Водночас слід зазначити, що протягом 2011–2015 рр. позиковий капітал цих підприємств представлений переважно поточними зобов'язаннями, частка довгострокового позикового капіталу прагне до нуля. Лише у 2016 р. у підприємств цього кластеру частка довгострокових коштів підвищується у середньому до 17%, частка поточних при цьому також залишається високою;

Таблиця 2

Склад та економічна інтерпретація сформованих кластерів

Роки	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3
2011 р.	1, 2, 4	3, 5, 6, 18, 20, 22	7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 23, 24
2012 р.	1, 2, 3, 4, 6, 18, 20	5, 11, 14, 22	7, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 21, 23, 24
2013 р.	1, 2, 4, 6	3, 5, 18, 20, 22	7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 23, 24
2014 р.	1, 2, 4, 5, 6, 18, 20, 22	3, 9, 11, 14, 17	7, 8, 10, 12, 13, 15, 16, 19, 21, 23, 24
2015 р.	1, 2, 3, 4	5, 6, 11, 18, 20, 22	7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 21, 23, 24
2016 р.	2, 5, 6, 16, 20	1, 4, 8, 11, 22	3, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 21, 23, 24
Економічна інтерпретація кластеру	Підприємства використовують переважно боргове фінансування	Підприємства використовують переважно змішане фінансування	Підприємства практично повністю знаходяться на самофінансуванні

Перелік досліджуваних суб'єктів АПК

№ з/п	Підприємство	№ з/п	Підприємство
1	ПАТ «Полтавський олійно-екстракційний завод – КЕРНЕЛ ГРУП»	13	ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Шубківське»
2	ПАТ «Миронівський хлібопродукт»	14	Сільськогосподарське ПАТ «Київська овочева фабрика»
3	ПАТ «Сільськогосподарська виробнича фірма «АГРОТОН»	15	Сільськогосподарське ПАТ «Охоче»
4	ПАТ «АПК-ІНВЕСТ»	16	Сільськогосподарське АТ відкритого типу «Ольгівське»
5	ПАТ «Агро-Союз»	17	Сільськогосподарське ПАТ «Надія»
6	ПАТ «Гуляйпільське міжрайонне підприємство матеріально-технічного постачання АПК»	18	Сільськогосподарське ПАТ «Україна»
7	Сільськогосподарське ПАТ «Моївське»	19	ПАТ «Сільськогосподарське підприємство ім. Петровського»
8	Сільськогосподарське ВАТ «Поділля»	20	Сільськогосподарське ПАТ «Ім. Кірова»
9	ПАТ Сільськогосподарське підприємство «Чорноморська перлина»	21	Приватне сільськогосподарське АТ «Ім. Шевченка»
10	Сільськогосподарське ПАТ «Україна»	22	Сільськогосподарське відкрите АТ «Птахокомбінат «Тульчинський»
11	ПАТ «Вінницьке обласне сільськогосподарське виробниче підприємство із племенної справи у тваринництві»	23	ПАТ "Миколаївська аграрна компанія"
12	ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Селекція-племресурси»	24	Приватне АТ «Бахмутський аграрний союз»

4) до третього кластеру ввійшли підприємства, в структурі джерел фінансування яких абсолютну перевагу отримали власні кошти, їхня частка набагато більша за 80%, а в 2012 та 2014 рр. перевищує 90%. Довгострокових зобов'язань такі підприємства практично не мають, а позиковий капітал представлений в основному поточними зобов'язаннями.

Розглянемо склад сформованих кластерів за роками (табл. 2–3). Бачимо, що найбільша кількість досліджуваних суб'єктів господарювання потрапили до третього кластеру, до його складу в різні роки входить від 11 до 15 підприємств, що свідчить про перевагу використання власного капіталу як форми фінансування.

Перший кластер налічує від 3 (у 2011 р.) до 8 (у 2014 р.) підприємств, а другий – від 4 (у 2012 р.) до 6 (у 2011 та 2015 рр.). Можемо засвідчити, що серед досліджуваних підприємств частка тих, що використовують боргове або змішане фінансування, є меншою, ніж таких, що знаходяться переважно на самофінансуванні. Таким чином, частки підприємств першого та другого кластеру в середньому становлять близько 20%, тоді як частка під-

приємств третього кластеру є переважаючою та коливається від 46% до 62,5%.

Висновки з цього дослідження. Виходячи з проведеного дослідження, можна дійти таких висновків:

1) за останні роки спостерігається постійне збільшення обсягів капіталу, що використовуються підприємствами АПК, значне зростання демонструють джерела як власних, так і позикових коштів, що свідчить про активне розширення їхньої діяльності;

2) аналіз структури капіталу підприємств сільського, лісового та рибного господарства показав, що останніми роками спостерігаються значні її зміни в бік зростання частки поточних зобов'язань та забезпечень і скорочення частки інших джерел фінансування. Така тенденція свідчить про зниження фінансової стійкості підприємств галузі і може бути зумовлена дефіцитом власних коштів ресурсів та обмеженістю доступу до кредитних ресурсів банківської системи;

3) аналіз динаміки частки збиткових суб'єктів господарювання підтверджує наявність проблем щодо обмеженості власних ресурсів підприємств галузі і водночас обґрунтовує об'єктивну необхідність залу-

чення зовнішніх джерел для підтримування їхньої ефективної діяльності, незважаючи на те, що при цьому знижується їхня фінансова стійкість;

4) в роботі проведено оцінку форм фінансування, що використовуються підприємствами галузі, з використанням методу кластерного аналізу. Виявлено, що в досліджуваній сукупності сформовано три кластери, причому найбільшим за своїм складом є кластер, підприємства якого переважно використовують самофінансування. Таким чином, саме власний капітал залишається основним джерелом

формування фінансового забезпечення більшості підприємств галузі. Це зумовлює необхідність пошуку шляхів зростання фінансових результатів підприємств галузі, з одного боку, та розширення доступу до кредитних ресурсів в економіці – з іншого.

У зв'язку з цим у процесі подальших розроблень у цьому напрямі доцільно дослідити наявність зв'язку між структурою капіталу підприємств АПК, обраною формою фінансування та обсягом їхніх фінансових результатів, що відображають ефективність використання сформованого фінансового забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Український експорт у 2016 році скоротився на 4,6%, – МЕРТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/news/ukrainskiy-eksport-2016-godu-sokratilsya-1490263941.html>.
2. Стецюк П.А. Стратегія і тактика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: монографія / П.А. Стецюк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 370 с.
3. Фінансова політика в аграрному секторі економіки: стан та перспективи : монографія / [І.В. Абрамова, О.М. Віленчук, Д.І. Дема та ін.]; за ред. проф. Д.І. Деми. – Житомир: ЖНАЕУ, 2016. – 364 с.
4. Малій О.Г. Оцінка фінансового забезпечення агроформувань / О.Г. Малій // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. – Харків : ХНТУСГ, 2015. – Вип. 161. – С. 227–232.
5. Смолянська О.Ю. Теоретичні аспекти управління джерелами фінансування інвестиційної діяльності підприємств АПК / О.Ю. Смолянська, Ю.В. Смолянський // Наукові праці ПДАА. Економічні науки. – 2012. – № 1(4). – С. 214–219.
6. Олійник К.А. Фінансове забезпечення малих сільськогосподарських підприємств / К.А. Олійник // Всеукраїнський науково-виробничий журнал. Інноваційна економіка. – 2012. – № 36. – С. 257–262.
7. Гудзь О.Є. Джерела формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств / О.Є. Гудзь // Облік і фінанси АПК. – 2007. – № 3–5. – С. 100–105.
8. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання», 2015 / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Бражник Л.В. Джерела фінансування господарської діяльності підприємств / Л.В. Бражник, І.О. Ралко, В.О. Яловега, В.О. Завалевська // Наукові праці ПДАА. Вип. 1(6). – Т. 3. Економічні науки. – Полтава: ПДАА. – 2013. – С. 57–62.
10. Офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smida.gov.ua/>
11. Глаголева І.І. Застосування кластерного аналізу для опрацювання даних земельного кадастру / І.І. Глаголева, А.Ю. Берко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2014. – № 783 : Інформаційні системи та мережі. – С. 420–429.